

Küreselleşme ve İnsan Hakları

Yeşim Edis Şahin*

Özet

İnsan hakları, toplumsal savaşılardan ve ekonomik yapıdaki değişikliklerden bağımsız tutulup değerlendirilemez. Birinci kuşak haklar olarak tanımlanan “kişi özgürlükleri ve siyasal haklar”, burjuvazinin feodaliteye karşı verdiği savaşımdan doğmuştur. İkinci kuşak haklar olan ekonomik ve sosyal hakların kazanılmasında, emekçilerin toplumsal eşitsizliklere karşı verdikleri siyasal ve toplumsal savaşım belirleyici olmuştur. Bu haklar, Fordist birikim rejimi ve sosyal devlet uygulaması ile örtüşmektedir. Küreselleşme sürecinde, devletin ekonomik ve toplumsal yaşamdaki yeri köklü biçimde değişmiş, eskiden ekonomik ve toplumsal hak olarak sunulan birçok kamu hizmeti özelleştirilmiştir. Yeni kamu işletmeciliği anlayışı, birçok kamu hizmetini paralı hale getirmiş; yurttaşlar müşteri olarak algılanmaya başlamıştır. Yeni-liberal politikaların insan haklarını devlet ve siyaset anlayışının temel ögesi olarak sunmasına karşın, küreselleşme kazanılmış ekonomik ve toplumsal hakların kaybedildiği bir süreçtir. Bu derleme çalışmada, insan haklarının bölünmezliği ilkesinden yola çıkarak küreselleşme sürecinde insan haklarının tartışmaya açılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: İnsan Hakları, Ekonomik ve Toplumsal Haklar, Yeni Kamu İşletmeciliği.

Globalisation and Human Rights

Human rights can not be evaluated as independently from social struggles and changes in economic structure. “Individual freedom and political rights” which are defined as first generation rights emerged from the bourgeoisie’s fight against feudalism. Proletariat’s political and social struggles against the social inequalities were decisive to obtain second generation rights which cover economic and social rights. Second generation rights, overlap with the Fordist accumulation regime and the welfare state. During the globalisation era, the scope of the state in economic and social life has radically changed, and many public services which were previously delivered as part of the economic and social rights have been privatised. New Public Management has commercialised many public services, and citizens have started to be perceived as customers. In this context, globalisation is a process in which existing economic and social rights were lost despite the claims of neo-liberal policies that human rights are the building blocks of the state and politics. In this paper, it is aimed to discuss human rights during the globalisation process starting from the principle of the indivisibility of human rights.

Key Words: Human Rights, Social Rights, New Public Management.

Doğal haklar kuramı üzerine yapılan “1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” kapitalist üretim biçiminin üstyapısal ögesi olarak tarihte yerini almıştır. Yaşama, özgürlük ve mülkiyet haklarının insanların doğuştan gelen hakları olduğunu ve bu haklarının devlet tarafından sınırlandırılıp, kaldırılamayacağını; yöneticilerin haklarının mutlak ve sınırsız olmadığını savunan doğallık kuramı, Fransız devriminin ideolojik temelini oluşturmuştur. 17-18. Yüzyıllara denk gelen bu dönemde kazanılan haklar birinci kuşak haklar olarak tanımlanmaktadır. Bireysel nitelikteki bu haklar; yasal eşitlik, kişi güvenliği, bireysel özgürlük, düşünce ve inanç özgürlüğü, siyasal haklar, mülkiyet hakkı, haberleşme, yerleşme, yer değiştirme hak ve özgürlüklerini içermektedir. Fransız devrimi öncesinde kuramsal düzeyde tartışılan ve soyut kavramlar olan doğallık hakları, bildirgede somut biçimde tanımlanıp, liberal haklarla sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda, 1789 Fransız devriminin, önceki dönemlerde görülen hak savaşlarından ve isyanlardan önemli bir farkı vardır. Fransız devrimi sırasında, insanlık ilk kez evrensel eşitlik ve özgürlük gibi, tümüyle dünyevi ideallerin rehberliğindeki bir hareketin bir toplum düzenini yıktığına tanık olmuştur (Giddens, 1998).

19. Yüzyılın ikinci yarısına doğru, işçi sınıfının toplumsal eşitlik istemi ile yükselen kitle hareketleri, uzun bir savaşım sonucunda burjuvaziyi bir denge arayışına yöneltmiş; ekonomik ve toplumsal haklar ancak II. Dünya savaşıdan sonra “sosyal devlet” uygulaması ile hukuk kurallarına bağlanmıştır. İkinci kuşak haklar olan, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar; çalışma, adil ücret, toplumsal güvenlik, sendika, toplu pazarlık, grev, sağlık, eğitim haklarını içermektedir.

20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra insan haklarına, üçüncü dünya ülkelerinin istemlerini yansıtan üçüncü bir kuşak eklenmiştir. Barış, gelişme, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakları içeren üçüncü kuşak hakları; kolektif niteliği ağır basan haklar olmaları nedeniyle “dayanışma hakları” olarak adlandırılmaktadır. Tarihsel süreçte, toplumsal savaşımın ve uluslararası dengelerin zorlayıcılığı sonucunda kazanılmış ve tanımlanmış olan bu üç kuşak hak bir bütün olarak “insan haklarını” oluşturur ve bölünmez. Aralarında öncelik sıralaması yoktur. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve izleyen uluslararası sözleşmeler, genellikle bütün insan haklarının bölünmezliğini kabul eder (Dean, 2007).

İnsan haklarının evrimi, ekonomik ve toplumsal yapıdaki köklü değişimler açısından; Fransız devrimi ve doğallık hakları, Fordist birikim rejimi ve sosyal devlet, post-Fordist birikim rejimi ve küreselleşme olarak dönemselleştirilebilir. Çalışmada, insan haklarının post-Fordist birikim rejimi ve küreselleşme açısından çözümlemesi amaçlanmaktadır. İnsan haklarının bölünmezliği ilkesinden yola çıkılarak; küreselleşme sürecinde yaşanan ekonomik ve toplumsal hak kaybı bağlamında, yeni liberal politikaların ileri sürdüğü tezlerin tersine bu dönemde insan hakları açısından ileriye mi, geriye mi gidildiği tartışmaya açılacaktır. İnsan hakları tartışmalarının genellikle siyasal hak ve özgürlükler üzerinde yoğunlaştığı bir dönemde, ekonomik ve sosyal haklar olmaksızın siyasal hak ve özgürlüklerin biçimsel kalacağına dikkat çekmek amaçlanmaktadır. Bu nedenle çalışma, ikinci kuşak haklarla sınırlandırılmıştır. Çalışma, literatür ve belge analizine dayalı kavramsal ve betimleyici bir derlemedir. Küreselleşme süreci ve ikinci kuşak hakların incelenmesi

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü. Dokuzçesmeler-Buca / İZMİR.
E-posta: yesim.sahin@deu.edu.tr

amaçlandığı için yalnız ekonomik ve toplumsal haklar üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde insan haklarının gelişimi üzerine kavramsal bir çerçeve çizilmiş, izleyen bölümlerde sosyal devlet ve ikinci kuşak haklar, küreselleşme ve devlet anlayışı çözümlenmiş, son bölümde ise çalışmada verilen kavramsal analiz dayanarak küreselleşme ve insan hakları tartışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Toplumsal sınıfların ve devletin olmadığı ilkel toplumlarda özgürlük yalnızca doğa ve insan arasındaki ilişkiyi dile getirmekteydi. Toplumsal sınıfların ve devletin oluşumuyla özgürlük kavramı, doğa ile insan arasında değil, aynı zamanda devlet ile insan ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiyi yansıtan bir kavram haline gelmiştir. Toplumsal işbölümüne ve eşit paylaşıma dayalı klan yönetiminden, toplumsal sınıflar üzerine yapılan devlet yönetimine geçilmesiyle, toplumsal eşitsizlikler oluşmuş ve insanlığın hak ve özgürlük savaşımı başlamıştır. Uygarlık tarihi, üretim ilişkilerinin gelişmesine koşut olarak kurulan yeni devlet biçimlerine ve ezilenlerin, ezenlere karşı verdiği eşitlik, özgürlük ve hak savaşımına tanık olmuştur. Köleciler toplumunda “Katilina” ve “Spartaküs” ayaklanmaları ile simgeleşen hak ve özgürlük savaşimleri Roma İmparatorluğunda gerçekleşmiştir. Lucius Sergius Katilina (İ.Ö. 109–61) önderliğindeki, Katilina ayaklanmasına katılan komutan Manlius amaçlarını şöyle dile getirmiştir: *“Bütün anlaşmazlıkların ve savaşların kaynağı olan zenginliği istemiyoruz. İsteddiğimiz sadece özgürlüktür”* (Hançerlioğlu, 1977). Tarihte bilinen ilk büyük toplumsal savaşımın amacı, hak ve özgürlük savaşımının toplumsal eşitlik savaşımından ayrı tutulamayacağını göstermektedir. Bu bağlamda ekonomik ve toplumsal eşitlik, hak ve özgürlüklerin yaşama geçirilmesinin önkoşuludur.

Fransız Devriminde ilan edilen “1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (FİYHB)” normlaştırılan ilk hak ve özgürlükler belgesi olarak tarihsel süreçte yerini almıştır. 1789 Bildirgesi, burjuvazinin, diğer toplumsal sınıfların desteğini alarak, aristokrasi karşısında kazandığı savaşımı simgelemektedir. Klasik hak ve özgürlükleri içeren 1789 Bildirgesi; liberal haklarla sınırlandırılmış ve kapitalist üretim biçiminin üstyapısal ögesi olarak sistemdeki yerini almıştır. Burjuvazi, 1789 Bildirgesiyle; insanların özgür ve hukuk bakımından eşit doğduklarını ve öyle kaldıklarını (FİYHB, md.1); özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme haklarının doğal ve zamanaşımı ile ortadan kalkmayan haklar olduğunu (FİYHB, md.2) kabul ve ilan etmiştir.

Burjuvazi bir yandan mülkiyet hakkını güvenceye alırken diğer yandan gerçekleştirmiş olduğu burjuva devrimini meşrulaştırmak ve siyasal haklarını korumak amacıyla “baskıya karşı direnme hakkını” bildirgeye almıştır. Burjuvazinin aristokrasiye karşı verdiği savaşımı meşrulaştırmak için normlaştırdığı “baskıya karşı direnme hakkı” daha sonra işçi sınıfı tarafından burjuvaziye karşı bir silah olarak kullanılmış; 1848 devrimleri ile işçi sınıfı genel oy hakkını elde ederek burjuvazi karşısında ilk büyük kazanımını elde etmiştir. Bu nedenle, 1848 devrimleri işçi sınıfı için olduğu kadar, burjuvazi için de önemli bir dönüm noktasıdır; artık burjuvazi, adını ve nereye kadar gideceğini henüz bilemediği yeni bir devrimle karşı karşıya yaşamaya başlamıştır (Braudel, 1996). Baskıya karşı direnme hakkına dayanarak emeğin hak, özgürlük ve eşitlik savaşımı zaman zaman pozitif

hukuk çerçevesi içinde zaman zaman pozitif hukuk kurallarını aşarak günümüze kadar sürmüştür.

Hukuksal norm olarak, yasakları ve yararlanma sistemlerini içeren bir kavram olan “hak” (Sencer, 1992), devlet tarafından yürürlüğe koyulan hukuk kurallarına dayanır. Hak ve özgürlük kavramları, felsefi olarak, yalnız devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi düzenleyen bir hukuksal norm olmanın ötesinde, toplumsal sınıflar arasındaki hak savaşımını da yansıtan ve ideolojik özü olan kavramlardır. Bu anlamda, hukukun bütünü gibi insan hakları da çeşitli biçimlerde ideolojinin damgasını taşır (Kaboğlu, 1994). Uygarlık tarihi, toplumsal sınıflar arasındaki çelişkilerin ve haksızlıkların derinleşmesinin hak savaşımının itici gücü olduğunu göstermektedir. Burjuvazinin aristokrasiye karşı verdiği savaşımında norm haline getirdiği temel hak ve özgürlükler, tarihsel süreçte, toplumsal dengelere ve savaşım gücüne bağlı olarak; kimi zaman emek tarafından burjuva devlete yönelik bir silah olarak kullanılmış, kimi zaman da sınırları daraltılmış normlar biçiminde tanımlanarak devlet tarafından emeğe karşı bir silah olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, emeğin savaşım gücüne ve devletin toplumsal sınıflar arasında denge ve uyum sağlama derecesine göre, hak ve özgürlüklerin sınırları genişler ya da daralır. Hak ve özgürlüklerin sınırlarının daraltıldığı ya da ihlal edildiği noktada ise yasallıkla meşruluk ikilemi ile karşılaşmakta ve sisteme karşı “direniş” bir hak olarak gündeme gelmektedir.

İnsan hakları, ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullara ve toplumsal savaşımlara bağlı olarak, çoğu zaman biçimsel anlamda da olsa süreklilik göstermiş, uluslararası hukuk kuralları olarak tanınmıştır. Toplumsal savaşımın sonucu geline bu aşama, insan haklarının evriminin tamamlandığı anlamına gelmemektedir. İnsanlığın uygarlık sürecine geçtiği günlerde başlayan hak ve özgürlük savaşımı; hak ve özgürlüklerin sınırlarının gelişmesi ve yeni hakların yaşama geçirilmesi şeklinde sürmüştür. Ancak küreselleşme sürecinde insan hakları yeni liberal politikaları destekleyecek biçimde yüceltilirken, işçiler ve emekçiler ekonomik ve toplumsal alanda kazanılmış haklarını kaybetmeye başlamıştır.

Sosyal Devlet: Ekonomik ve Toplumsal Haklar

İkinci Dünya Savaşından sonra uygulanan sermaye birikim rejimi olan, Fordist birikim rejimi, arz ve talep arasında denge sağlayabilmek amacıyla, örgütlü emek ve sermaye arasında bir uzlaşma ve denge arayışı üzerine yapılandırılmıştır. Fordist birikim rejimi, devletin ekonomik ve toplumsal yaşamın en küçük bölümlerine kadar uzandığı ve emeğin örgütlü gücünün kabul edildiği sosyal devlet anlayışı ile tamamlanmıştır. Siyasal demokrasinin ekonomik demokrasi ile desteklendiği bu dönemde, örgütlü işçi hareketi, savaş sonrası uzun canlılık döneminin iktidar tabanını oluşturan gergin ama yine de sağlam güç dengesine ulaşmıştır (Harvey, 1997). Uygulamada ekonomik demokrasi tam anlamıyla yaşama geçirilemese de işçi sınıfı önemli ekonomik ve sosyal haklar kazanmıştır. Siyasal demokrasinin ekonomik demokrasi ile desteklendiği bu dönemde ekonomik ve toplumsal haklar uluslararası bildirgelerle ve anlaşmalarla tanınmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin (İHEB) başlangıç kısmında; *“insanların ifade ve inanç özgürlüklerini kullandıkları, korkudan ve yoksulluktan kurtuldukları bir dünya meydana getirmek herkesin en yüksek arzusu olarak”* ilan edilmiştir. Her birey yaşam standardı hakkına sahiptir, bu kapsamda sağlık, sosyal güvenlik, barınma,

gıda, gerekli sosyal hizmetler ve istihdam hakları tanımlanmıştır (İHEB: md.25/1). Meslek edinme, eğitim, çalışma, örgütlenme, sosyal güvenlik ve ücret eşitliği, ekonomik ve toplumsal yaşamda her türlü ayrımcılığın önlenerek eşitliğin sağlanması, yoksulluğun önlenmesi, yaşam standardı gibi haklar kazanılmış ve kısmen yaşama geçirilmiştir. İkinci kuşak hakları olan bu haklara, refah hakları (welfare rights) denmektedir (Verhaegh²⁰⁰⁶). Bu kazanımlara karşın, sosyal devlet hak ve özgürlük alanında, iş güvencesi ve çalışma hakkı/boş zaman ve kendini geliştirebilme olanakları/toplumsal üretimi yönlendirebilme gücü olmak üzere üç boşluğu dolduramamıştır (Tanör, 1994).

Sosyal devlet yalnızca Fordist birikim rejiminin zorlayıcılığı sonucu kurulmamış, örgütlü işçi hareketinin, üretimden kaynaklanan gücü, hak ve özgürlük savaşmaları ve kapitalizme seçenек bir sistemi temsil eden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin varlığı, burjuvaziyi sosyal devleti benimsemeye zorlamıştır. Bu anlamda, sosyal devlet, çalışanların siyasal örgütlerinin liberal dogmalara baş kaldırışı biçiminde de yorumlanabilir (Şaylan, 1995). Burjuvazi 1929 bunalımını ve savaş sonrasının zorlu ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullarında güvenli bir kârlılık ortamı yaratmak için küçük özverilerde bulunarak, işçi sınıfına ödün verme yolunu seçmiştir. Offe'a göre; sosyal devlet, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen süreçte gelişmiş kapitalist demokrasilerin emek-sermaye arasında barış sağlamak amacıyla geliştirdikleri bir barış formülüdür. Bu formül devletin, belirli gereksinimlerini pazardan karşılayan yurttaşların desteklenmesi ve hem toplu pazarlık süreci hem de kamu politikalarının biçimlendirilmesinde işçi sendikalarına formel bir rol tanınması biçiminde oluşturulmuştur (Offe, 1981).

Küreselleşme Süreci ve Devlet Anlayışı

Küreselleşme çok sık kullanılan ancak üzerinde uzlaşılan tek bir tanımı bulunmayan bir kavramdır. Sosyal bilimlerde küreselleşme sürecini ekonomik, siyasal ve kültürel açılardan ele alan pek çok yaklaşım mevcuttur. Küreselleşme, özellikle iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişme sonucunda dünyanın tek bir pazara dönüşmesini ifade etmektedir. Geniş anlamda küreselleşme, ekonomilerin ve toplumların, iletişim teknolojisi sayesinde siyasal, toplumsal ve kültürel açıdan bütünleşmesidir; dar anlamda ise yalnız ekonomik bütünleşmedir. Küreselleşme, yüksek derecede uluslararasılaştırma olarak tanımlanır. Küresel pazarının hâkimiyetinde ticaret, yatırım ve diğer karşılıklı işlemler gibi pazarla özel ve kurumsal bütünleşmeye yönelik düzenlemeleri içeren ve aynı zamanda küresel işsizlik, çocuk emeğinin sömürüsü, yoksulluk ve çevre kirliliği gibi küresel sorunlar yaratan bir süreçtir (Globalization, 2006).

Küreselleşmeyi çok uzun dönemli tarihsel bakış açısıyla ele alan sosyal bilimciler ise, son yıllarda yaşanan gelişmelerin, ekonomik ve siyasal süreçlerin döngüsel evrelerinden biri olduğu kanısındadır (Chase-Dunn, 1999). Çalışmada küreselleşme bu açıdan ele alınacak ve küreselleşme süreci, kriz ve yeniden yapılanma döngüsü içinde işleyen kapitalist sistemin, 1970'lerin ortasında yaşadığı yapısal krizi aşabilmek amacıyla geçtiği yeni sermaye birikimi rejimi açısından çözümlenecektir. Bu anlamda, küreselleşme, kapitalizmin birikim bunalımını aşabilmek için girdiği ekonomik, toplumsal ve siyasal yeniden yapılanma sürecini yansıtmaktadır. 1980'li yıllarda belirginleşen küreselleşmecî politikalarla; devlet

yapıları, ekonomik dengeler, kültürel biçimler yeni liberalizm doğrultusunda yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. Bu süreç, birikim rejimi olarak post-Fordizm ile devlet yapısı olarak devletin toplumsal boyutunun küçültülmesiyle simgelenmektedir.

1974-1975 döneminde kapitalist ülkelerin tümünde üretimde ve tüketimde görülen gerileme, bazı bakımlardan konjonktürel bir gerileme olarak nitelendirilebilse de, gerçekte Fordist birikim rejiminden kaynaklanan bir ekonomik krizdir (Gouverneur, 1997). Sistemin doğası gereği, krizi aşılabilmesi için, birikim rejimi değiştirilmiş ve devlet anlayışı yeniden yapılandırılmıştır. Bu bağlamda post-Fordist birikim rejimine geçilerek, sosyal devlet anlayışı terk edilmiştir. Post-Fordist birikim rejimi emek, üretim ve tüketim süreçlerinde esnek uzmanlaşma üzerine kurulmuştur. Bilişim ve iletişim alanındaki gelişmeler emeğin ve sermayenin yapısı üzerinde büyük dönüşümlere yol açmış, üretim birimlerinin esnekliği artmıştır. Yeni üretim sektörlerinin ve üretim yöntemlerinin gelişmesi, sermayenin akışkanlığını arttırmış; sermaye hızla küreselleşerek, Dünyayı tek bir pazar haline getirmiştir. Post-Fordist birikim rejimi; meta ilişkilerinin küresel düzeyde yayılması, daha önce metalaştırılmamış olan tüm etki alanlarının, özellikle siyaset, sağlık, eğitim ve bilimin metalaştırılması ve bu etkinliklerin kâr odaklı hale getirilmesi mantığı üzerine geliştirilmiştir (Jessop, 1997). Sosyal devlet döneminde temel ekonomik ve sosyal hak olarak sunulan kamu hizmetleri, artık hak olmaktan çıkmış parası olanın alabileceği hizmetler haline gelmiştir.

Değişimin en yüksek değer olarak sunulduğu küreselleşme sürecinin gerçekleşmesini istediği değişim, özelleştirme, kamu harcamalarının azaltılması, kamu yönetiminde toplam kalite yönetimi uygulaması ve yerelleşme politikaları olarak özetlenebilir. Kamu yönetimi ve devlet anlayışı post-Fordist birikim rejiminin gereklerine göre yeniden yapılandırılmıştır. Kamu yönetiminde yeni kamu işletmeciliği anlayışı hakim olmuştur. Yeni kamu işletmeciliği anlayışı, özelleştirme, kamu harcamalarının ve kamu çalışanlarının azaltılması ve hükümet hizmetlerinin ve işlevlerinin yerelleştirilmesi yoluyla hükümeti küçültme çabalarını içermektedir (Wise ve Szücs, 1996). Profesyonel bir devlet ve kamu yönetimi öngören yeni kamu işletmeciliği yaklaşımı; kamu yönetiminin bağımsız olarak işleyen parçalara ayrılması, kamu-kamu ve kamu-özel rekabeti, özel bir işletme gibi çalışan kamu yönetimi, maliyetlerin minimize edilmesi, yönetim ve denetimde işletmecilik ilkelerinin egemen olması (Hood, 1995) doğrultusunda değişmesini öngörüyordu. Yeni kamu işletmeciliği yaklaşımı farklı koşullarda farklı reform ve adlarla uygulanmış ve buna bağlı olarak tanımlanmıştır. Ancak bu tanımlardaki anahtar öge değişmemiştir; bu öğeler, merkezi hükümetin işlevlerinin işletme gibi çalışan idari birimlere devredilmesi ve özel sektörün uyguladığı yöntemlerin kamu yönetiminde uygulanmasıdır (James, 2001). Ekonomik ve toplumsal hak olarak tanımlanan eğitim ve sağlık gibi birçok kamu hizmeti ya özelleştirilmiş ya da kamu tarafından ücretli sunulmaya başlamış; yurttaş müşteri haline getirilmiştir.

Esnek uzmanlaşmanın üretimin parçalanarak farklı mekanlarda gerçekleşmesi ilkesine uygun olarak, devletin ekonomik ve siyasal gücü parçalanmış, ulus devletin işlevlerinin bir bölümü uluslararası kurumlara, bir bölümü de piyasaya ve sivil toplum kuruluşlarına devredilmiştir. Günümüzde, hukuki normlar yeni idari ve hükümet dışı aktörler tarafından; devlet içinde, devletle yan yana ve

devletin dışında yaratılmaktadır. Devletin düzenleyici işlevindeki başarısızlığı, düzenlemelerde “soft hukuk” adıyla da anılan, hükümet dışı sistemi meydana çıkarmıştır (Globalization Nongovernmental, 2007). Akışkanlığı artan sermaye, ulusal pazarları aşarak, ulus devletin ekonomik, siyasal, toplumsal alanlardaki belirleyiciliğini ve karar alma inisiyatiflerini geriletmıştır. Küreselleşme; küresel, bölgesel, ulusal düzeyde yasama sürecini etkilemiştir. Uluslararası düzeyde; Birleşmiş Milletler, Bretton Woods kurumları (International Monetary Fund [IMF], Dünya Bankası) gibi kurumların düzenlemeleri ulus devletleri bağlamakta ve bu kurumlar yasa yapıcılar haline gelmiştir. Yasama süreci ulusal düzeyde homojenleşmiş (meclisteki partiler arasındaki ideolojik farklılıklar kalkmış), demokratik yasa yapma formu uluslararası sistemin baskısıyla zayıflamıştır (Globalization Processes, 2007).

Küreselleşme ve İnsan Hakları

Küreselleşme sürecinin, insan haklarına yaklaşımını en iyi yansıtan bildirge, 1993 Viyana Bildirgesi ve Eylem Planıdır (VBEP). Bu bildirgeyle insan haklarının geliştirilmesi ve ilerlemesi uluslararası toplumun yasal sorumluluğuna bırakılmıştır (VİHB, md. I/4). Yapılan araştırmalar ise, insan haklarıyla ilgilenen küresel ve bölgesel düzeydeki devlet dışı aktörlerin ekonomik ve sosyal haklarla ilgilenmediğini göstermektedir (Nolan, 2009). Burada, uluslararası toplumun kimliği yanıtlanması gereken önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası insan hakları örgütleri ve mahkemeleri mi, uluslararası sermaye ve güdümündeki sivil toplum kuruluşları mı? Uluslararası insan hakları örgütleri ve mahkemeleri, uluslararası toplumun biçimsel ve gözle görünür boyutudur, sermaye ise gözle görünmeyen ancak sistemin özünü oluşturan boyuttur. Bu süreçte, Dünya Bankası, Bölgesel Kalkınma Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları, ekonomik kalkınmayı, demokratik çoğulculuğu ve yasaların evrensel insan haklarına uygunluğunu sağlamak amacıyla, yeni kurumların oluşturulması için kaynak aktarmaya başlamıştır (Buergenthal, 1997).

Uluslararası alanda rekabet eden güçlü yatırımcılar, pazarlarını büyütmek için pazar bilgilendirmesi amacıyla, “demokratik” hükümetlerle işbirliği içinde yeni buluşlar aramaktadır. Bu amaçla, bilgilendirmeyi bastıran ve süzgeçten geçiren politik tekeller, “demokratik” rejimlere saldırmaktadır; politik baskı ve insan haklarının kötüye kullanılması, uluslararası yatırımcılar için pazar değeri olan bir sonuç haline gelmektedir (Christenson, 1997). Uluslararası finans kurumları ve sermayenin korumasına bırakılan insan hakları, piyasada arz ve talebi olan bir mal haline getirilmektedir.

Küreselleşme süreci, yeni liberal ekonomik politikalarla, emeğin sosyal devlet döneminde sermaye karşısında ulaşmış olduğu hassas dengeyi bozmuş, sosyal devletin sağladığı görece iyileşme yerini yoksullaşmaya bırakmıştır. Esnek uzmanlaşmanın üretim sürecini parçalaması sonucu yaşanan hızlı taşeronlaşma süreci, büyük kitleleri üretim sürecinin dışına iterek yoksullaştırmıştır. 1980’li yıllarda uygulanmaya başlayan bu ekonomik politikalar sonucunda, Batı Avrupa’da ve Amerika Birleşik Devletler’inde çok sayıda insan işsiz kalmış, işsizlik oranı artmıştır (Hilhorst, 1998). Yaşama geçirilmesi için, ekonomik alana hem devlet müdahalesi ve denetimini, hem de örgütlü mücadele ve denetimi gerekli kılan ekonomik ve toplumsal haklar kağıt üzerinde kalmıştır. Yaşam standardı, eğitim, çalışma, örgütlenme, sosyal

güvenlik ve ücret eşitliği, ekonomik ve toplumsal yaşamda her türlü ayrımcılığın önlenerek eşitliğin sağlanması gibi hakların yaşama geçirilmesi esneklik ilkesi üzerinde yeniden yapılanan piyasa koşullarına bırakılmaktadır.

Yeni yönetim teknikleriyle, işgücünün kendi içinde ayrıştırılması ve taşeronlaştırma emeğin istihdam güncesi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu süreç, örgütlülüğün istisna örgütsüzlüğün kural haline getirilmesiyle, demokrasinin temel öğelerinden biri olan örgütlü işçi hareketini zayıflatmıştır. İşçi sınıfının hak ve özgürlük savaşımında en büyük silahı olan örgütlü gücünün elinden alınma süreci başlamıştır. Bu gelişmelere koşut olarak, burjuvazi küçük özverilerde bulunmak ve işçi sınıfına ödünler vermek zorunda olduğu sosyal devlet anlayışını; “devleti küçültüp daha demokratik kılmak” söylemini kullanarak özelleştirme ve esneklik politikalarıyla ekonomik demokrasi boyutundaki kazanılmış demokratik hakları uygulamada geri almıştır. Ekonomik ve toplumsal hakların yanı sıra siyasal hakların uygulanmasında önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Devletin teknik bir aygıt haline gelmesi ve ekonomik ve toplumsal konularda düzenlemelerde IMF, Dünya Bankası, WTO (World Trade Organization) gibi uluslararası kurumlar, küresel sermaye ve sivil toplum kuruluşlarının belirleyici olması, halk egemenliğinin yasama sürecine yansımaya engel olmaktadır.

Sonuç

Hak ve özgürlük savaşımı ezen ve ezilen sınıfların ortaya çıkmasıyla başlamasına karşın, burjuvazi kendi savaşımında insan haklarını biçimsel normlar haline getirmiştir. 1789’da burjuvaziyi hak ve özgürlük savaşımına iten en önemli neden, piyasa ekonomisinin işleyişini kısıtlayan, gelişen kapitalizme dar gelen feodal üstyapı örgütlenmesini yıkmaktır. Tarihsel süreçte, piyasa ekonomisinin işleyebilmesi amacıyla insan hakları savaşımı veren ve insan haklarını yazılı normlar olarak geliştiren burjuvazi, günümüzde piyasa ekonomisinin işleyebilmesi adına insan haklarını ihlal etmektedir. Küreselleşme adı altında, piyasa ekonomisinin sınırsız ve denetimsiz işlemesi insan haklarını tehdit eden bir noktaya gelmiştir.

Toplumsal ve ekonomik haklar, siyasal haklar ve dayanışma hakları birbirlerini tamamlayan bir bütündür ve bölünemez. İnsan haklarının gerçek anlamda yaşama geçirebilmesi için, bireylerin beslenme, konut, eğitim, sağlık, gibi temel gereksinimlerini karşılayabilmeleri ve toplumdaki genel yaşam standardına uygun bir yaşam sürdürebilmesi önkoşuldur. Bu önkoşulun bulunmaması durumunda hukuksal ve siyasal eşitlik gerçekleştirilemez. Ekonomik ve toplumsal hakların yaşama geçirilemediği bir toplumda insan haklarına saygılı bir demokrasiden söz edilemez. Siyasal ve hukuki eşitlik üzerinde yoğunlaşan siyasal demokrasi tek başına gerçek eşitlik sağlamaktan uzaktır ve biçimsel kalacaktır. Bu nedenle, gelirin yeniden dağıtılması ile ekonomik fırsat ve koşullarda eşitliğin sağlanmasını amaçlayan bir demokrasi anlayışı (Sartori 1993) olan ekonomik demokrasi anlayışı ile desteklenmek zorundadır.

İnsanlık tarihi, toplumsal sınıflar arasındaki çelişkilerin ve haksızlıkların derinleşmesinin hak savaşımının itici gücü olduğunu göstermektedir. Küreselleşme sürecinin toplumsal çelişkileri büyüterek, insan haklarını biçimselleştirmesi ve piyasa öğesi haline getirmesi, insan haklarını kitlelerin gözünde değersiz kılmayacak, tersine yeni bir hak ve özgürlük savaşına ve “baskıya karşı

direnme” hakkını kullanmaya zemin hazırlayacaktır. Çünkü eşitlikçi, toplumcu, özgürlükçü ve insan onuruna saygılı gerçek anlamda demokratik bir düzenin kurulması, insanlığın bitmek bilmeyen arayışı ve çabası olmuştur.

Kaynaklar

- Braudel, F. (1996). *Uygarlıkların grameri*. (Çeviren: M.A. Kılıçbay). (1. Basım, s.345). Ankara: İmge Kitabevi, (Orijinal yayının basın yılı 1987).
- Buergenthal, T. (1997). The normative and institutional evolution of international human rights. *Human Rights Quarterly*, 19 (4), 703-723.
- Chase-Dunn, C. (1999). Globalization: A world-systems perspective. *Journal of World-Systems Research*, 5 (2), 187-215.
- Christenson, G. A. (1997). World civil society and the international rule of law. *Human Rights Quarterly*, 19 (4), 724-737.
- Dean, H. (2007). Social policy and human rights: Re-thinking the engagement. *Social Policy & Society*, 7 (1), 1-12.
- French Declaration of the Rights of Man and the Citizen. (1789). Erişim: 06.06.2006. http://avalon.law.yale.edu/18th_century/rightsof.asp.
- Giddens, A. (1998). *Sosyoloji / eleştirel bir yaklaşım*. (Çeviren: R. Esengül, İ. Öğretir). (3. Basım, s.14). İstanbul: Birey Yayıncılık, (Orijinal yayının basın yılı 1982).
- Globalization. (2006). *Encyclopedia of World Poverty*. SAGE Publications. Erişim: 26. 06. 2009. http://www.sage-ereference.com/worldpoverty/Article_n290.html
- Globalization, Nongovernmental. (2007). *Encyclopedia of Law & Society: American and Global Perspectives*. SAGE Publications. Erişim: 26. 06. 2009. http://www.sage-ereference.com/law/Article_n283.html
- Globalization, Processes of Legislative. (2007). *Encyclopedia of Law & Society: American and Global Perspectives*. SAGE Publications. Erişim: 26. 06. 2009. http://www.sage-ereference.com/law/Article_n285.html
- Gouverneur, J. (1997). *Kapitalist ekonominin temelleri*. (Çeviren: F. Başkaya). (1. Basım, s. 252). Ankara: İmge Kitabevi, (Orijinal yayının basın yılı 1994).
- Hançerlioğlu, O. (1977). *Düşünce tarihi*. (3. Basım, s.114). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harvey, D. (1997). *Post modernliğin durumu*. (Çeviren: S. Savran). (1. Basım, s.155). İstanbul: Metis Yayınları, (Orijinal yayının basın yılı 1990).
- Hilhorst, J.G.M. (1998). Industrialization and local/regional development revisited. *Development and Change*, 29 (1), 1-26.
- Hood, C. (1995). The “new public management” in the 1980s: Variations on a theme, Accounting. *Organizations and Society*, 20 (23), 93-109.
- James, O. (2001). Business models and the transfer of businesslike central government agencies. *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, 14 (2), 233-252.
- Jessop, B. (1997). Capitalism and its future: Remarks on regulation, government and governance. *Review of International Political Economy*, 4 (3), 561-581.
- Kaboğlu, İ.Ö. (1994). *Özgürlükler hukuku*. (1. Basım, s.33). İstanbul: AFA Yayıncılık.
- Nolan, A. (2009). Addressing economic and social rights violations by non-state actors through the role of the state: A comparison of regional approaches to the ‘obligation to protect’. *Human Rights Law Review*, 9 (2), 225-255.
- Offe, C. (1981). Some contradictions of the modern welfare state. *Praxis-International*, 1 (3), 219-229.
- Sartori, G. (1993). *Demokrasi teorisine geri dönüş*. (Çeviren: T. Karamustafaoğlu, M. Turhan). (1. Basım, s. 11). Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayını. (Orijinal yayının basın yılı 1987).
- Sencer, M. (1992). Hak ve özgürlük kavramı. *İnsan Hakları Yıllığı*, 14, 3-12.
- Şaylan, G. (1995). *Değişim küreselleşme ve devletin yeni işlevi*. (1. Basım, s.60). Ankara: İmge Kitabevi.
- Tanör, B. (1994). *Türkiye’nin insan hakları sorunu*. (3. Basım, s.150). Ankara: BDS Yayınları.
- Universal Declaration of Human Rights. (1948). Erişim: 06.06.2006. <http://www.un.org/rights/50/decla.htm>
- Verhaegh, M. (2006). Welfare rights. *Encyclopedia of World Poverty*. SAGE Publications. Erişim: 05. 06. 2009. http://www.sage-ereference.com/worldpoverty/Article_n751.html
- Vienna Declaration and Programme of Action. (1993). Erişim: 03.07.2008. <http://www2.ohchr.org/english/law/vienna.htm>
- Wise, L.R., Szücs, S. (1996). The public/private cleavage in a welfare state: Attitudes toward public management reform. *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, 9 (1), 43-70.